

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2010 | ÅRGÅNG 14

Bokförlaget THALES

Elinor Ostrom: *Allmänningen som samhällsinstitution*,
Lund: Arkiv Förlag, 2009

ELINOR OSTROMS EPOKGÖRANDE verk *Governing the Commons* publicerades för första gången 1990 och har nu kommit ut i en svensk översättning av Sven-Erik Torhell med titeln *Allmänningen som samhällsinstitution* och med ett utmärkt förord av Lennart J. Lundqvist. Ostrom tilldelades 2009 Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne. Att priset är välförtjänt råder det ingen tvekan om – Elinor Ostrom har under sin drygt 45-åriga forskargärning som få andra nu levande statsvetare gjort betydande och banbrytande bidrag till samhällsvetenskapen. Som många centrala verk kan *Allmänningen som samhällsinstitution* läsas från fler än en utgångspunkt. Den kanske vanligaste läsningen är som en studie av hur naturresurser bäst kan förvaltas, och har som sådan haft en revolutionerande inverkan på såväl forskning som praktik inom naturresurshantering. Men ur ett kanske mer intressant perspektiv kan boken också läsas som en analys av hur samhället är möjligt. Därtill återfinns också i Ostroms forskningsgärning ett normativt argument för en särskild typ av samhällsordning.

För Ostrom genomsyrar det kollektiva handlandets problem allt politiskt och socialt liv. Hon utgår från antagandet att människor tenderar att vara »självintresserade» i bemärkelsen att de agerar för att förverkliga sina preferenser. Problemet är att det individuella bästa långt ifrån alltid är synonymt med det gemensamma bästa, vilket i förlängningen leder till olika typer av problem med att generera och förvalta »public goods», eller gemensamma nyttigheter, som alla individer i gruppen behöver eller kan dra nytta av. Denna grundläggande konflikt mellan egennytta och det gemensamma bästa, eller kollektiva eller sociala dilemman som det också kallas, är enligt Ostrom den mest fundamentala politiska mekanismen. I sin »presidential address» som ordförande för APSA från 1997 med titeln »A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action» skriver hon:

Yet, the theory of collective action is *the* central subject of political science. It is the core of the justification for the state. Collective action problems pervade international relations, face legislators when devising public budgets, permeate public bureaucracies, and are at the core of explanations of voting, interest group formation, and citizen control of government. (Ostrom 1998:1)

Ostrom har ett tydligt ursprung i den företrädelsevis anglosaxiska varianten av policyanalys som bygger på spelteoretiska modeller och antaganden om rationella aktörer som ibland ges beteckningen public choice. Denna skolbildning har länge varit dominerande i en nordamerikansk kontext och stod på toppen av sitt inflytande under 1980- och 1990-talen, dvs. ungefär samtidigt som *Governing the Commons* kom ut. Att Ostrom verkar inom denna forskningstradition framkommer inte minst i de spelteoretiska matriser som hon använder för att beskriva den grundläggande problemställningen i bokens inledande kapitel. Det kollektiva handlandets problem är centralt även för rational choice-skolbildningen – men där den stannade vid att konstruera detaljerade och teoretiska modeller av problemet samt inom-paradigmatiska lösningar till de paradoxer som teorin gav upphov till (t.ex. hur det kommer sig att rationella aktörer går och röstar i allmänna val, trots att varje enskild röst har en försumbar inverkan på valresultatet), så gick Ostrom ett steg längre genom att gripa sig an den centrala frågan om hur det är möjligt att vissa grupper trots allt tycks kunna undslippa allmänningarnas tragedi. Vad Ostrom finner är att mänskliga aktörer inte bara kännetecknas av egennytta, utan också har förmågan att gemensamt konstruera *institutioner* med vars hjälp det är möjligt att producera gemensamma nyttigheter.

Institutioner definieras som »den samling arbetsregler som används för att bestämma vem som har rätt att fatta beslut på ett visst område, vilka handlingar som är tillåtna eller som måste förhindras, vilka procedurer som måste följas, vilken information som måste tillhandahållas, och vilka ersättningar som ska ges till individerna beroende på deras handlingar.» (Ostrom 2009: 90–91). Institutioner är alltså en samling formella eller informella regler som i

varierande grad gör det möjligt att övervinna kollektiva dilemman. Institutioner är dock ingalunda en universallösning på problemet med allmänningarnas tragedi – tvärtom finns i *Allmänningen som samhällsinstitution* ett helt kapitel ägnat åt misslyckade institutionskonstruktioner som resulterat i överutnyttjade naturresurser. Det duger således inte med vilka institutioner som helst, och en stor del av Ostroms forskning har ägnats åt frågan om vad det är som avgör om institutioner lyckas reglera det kollektiva agerande eller inte.

Allmänningen som samhällsinstitution är baserad på en samling fallstudier av s.k. Common Pool Resources (CPRs) eller gemensamt ägda och brukade naturresurser, som t.ex. ett fiskbestånd i en sjö eller virke från en gemensamt ägd skog. Enligt en strikt rationalistisk modell skulle sådana resurser snabbt utarmas eftersom varje enskild brukare tjänar på att försöka ta för sig så mycket som möjligt så snabbt som möjligt av resursen – oavsett om de andra brukarna begränsar sitt uttag eller inte. Garrett Hardins klassiska Science-artikel »Tragedy of the Commons» (Hardin 1968) förutspår utarmning av jordens resurser till följd av denna mekanism. Hardin menar att det enda sättet att undvika total ekologisk kollaps är inrättandet av en extern tvångsmakt, en Leviathan.

Ostrom kan dock visa att ekologisk kollaps inte är en ofrånkomlig konsekvens av gemensamt nyttjade resurser; tvärtom finns många exempel på långsiktigt hållbart resursutnyttjande. I samtliga fallstudier finns någon form av institutioner som har till uppgift att reglera nyttjandet av den gemensamma resursen. Förekomsten av en institution innebär dock inte i sig att problemet med kollektivt agerande har övervunnits, tvärtom är den institutionella designen av yttersta vikt för institutionens funktionalitet. Ostrom menar att det går att återfinna en uppsättning *designprinciper* som utmärker framgångsrika institutioner. Väl fungerande institutioner – i termer av uthålligt resursutnyttjande – kännetecknas framför allt av att brukarna själva varit med om att designa dem. Institutionella lösningar måste vara väl anpassade till lokala förhållanden (såväl vad gäller naturresursen som sociala kontexter), vilket innebär att försök att utifrån implementera institutionella modeller löper stor

risk att misslyckas. Därtill måste finnas regler som definierar brukare och deras rättigheter, samt ett sanktions- och övervakningssystem som utformats och bedrivs av brukarna själva. Dessutom är det viktigt att det finns regler för hur konfliktlösning ska gå till, samt regler för hur man gemensamt kan ändra institutionella regler.

Det nydanande i Ostroms arbete ligger således framför allt i det att hon besvarar frågan om hur det är möjligt att självintresserade varelser, *trots* det kollektiva handlandets problem, är förmögna att genom samarbete producera och förvalta gemensamma nyttigheter. På så vis accepterar hon problembeskrivningen från tidigare forskning inom rational choice-traditionen, men är samtidigt i stånd att med hjälp av omfattande empirisk evidens ge ett långt mer nyanseerat svar på frågan om hur det är möjligt för rationella individer att producera gemensamma nyttigheter.

Häri ligger också Ostroms bidrag till en mer grundläggande teori om samhället. Även om hennes empiri är hämtad från naturresurshantering så är hennes upptäckter om institutioners centrala roll av största betydelse för förståelsen av samhället i mer generella termer. Då det kollektiva handlandets problem är allestädes närvarande blir institutionen dels en viktig förklaring till hur samarbete är möjligt över huvud taget, men också till varför institutionella konstruktioner tycks ha en så stark inverkan på utfallet av policy, samt varför politiska aktörer utkämpar bittra strider om institutionell design. Institutioner är enkelt uttryckt det politiska spelets regler; nödvändiga för att kunna agera gemensamt och avgörande för utfallet av politiska processer. Till exempel har statsvetenskaplig och ekonomisk-historisk forskning kunnat demonstrera den fundamentala betydelsen för ekonomisk tillväxt av en transparent och opartisk institutionell reglering av marknadsekonomin, vilket i sin tur kan förklara uppkomsten av de enorma skillnader i välbefinnande som finns mellan fattiga och rika länder. I senare arbeten (Ostrom 2005) har Ostrom försökt utarbeta en slags institutionell grammatik som är tänkt att möjliggöra ett än mer detaljerat studium av institutionella regler och hur de samverkar för att producera vissa typer av utfall.

Även om det inte framträder som tydligast in *Allmänningen som*

samhällsinstitution så vilar Ostroms forskning på en utpräglat Tocquevillesk variant av ett demokratiskt ideal som betonar att människan bör leva i gemenskap, men utan en alltför stark stat. Denna sida av sin forskning har Ostrom utvecklat i nära samarbete med sin make Vincent Ostrom. Denna ideologiska hemvist är ingen hemlighet – på väggen i seminarierummet i *Workshop in Political Theory and Policy Analysis* som leds av makarna Ostrom vid Indiana University i Bloomington hänger ett stort porträtt av Alexis de Tocqueville och workshopens stipendiefond (till vilken makarna Ostrom i drygt trettio års tid har donerat halva sin lön) kallas »Tocqueville Fund for the Study of Human Institutions».

Visionen om det goda samhället återkommer också indirekt i *Allmänningen som samhällsinstitution* när Ostrom avfärdar såväl marknaden som staten som den »enda lösningen» på allmänningarnas tragedi och istället förespråkar att brukare av gemensamt ägda resurser själva bör konstruera institutioner för att reglera användningen av resursen. Där kommittärer vill se en gemensam värdegrund som fundamentet för samhället, betonar Ostrom istället lösandet av gemensamma problem, självständighet, och småskalighet som fundamenten för ett gott samhälle. Ostrom gör egentligen inga utfästelser om vilka värderingar den lokala gemenskapen bör ha eller vilka målsättningar den bör eftersträva, men är samtidigt noga med att betona att det är först när medborgarna går samman för att försöka adressera sina gemensamma problem som det goda samhället realiserar. Som en politisk-filosofisk tankegång är detta kanske närmast besläktat med ett deltagardemokratiskt tankegods, men till skillnad från denna tradition som också till en hög grad betonar medborgerligt deltagande i demokratiska beslutsprocesser, så ligger för Ostrom det goda samhället i att delta i såväl beslutsfattandet som genomförandet av gemensamma projekt. Därtill tycks Ostrom i första hand föra fram instrumentella skäl för självorganisering – utfallet blir bättre om brukarna själva beslutar om institutionella regler, sköter övervakningen av regelefterlevnad, samt bestraffar förbrytelser.

Att så konsekvent argumentera för värdet av självständighet och

självorganisering är på många sätt en intressant position. Frågan är dock hur pass livskraftigt detta normativa ideal är i en alltmer globaliserad värld i vilken de problem som medborgarna ställs inför i ökande utsträckning härrör från temporalt och geografiskt mycket avlägsna platser och i vilken gemenskaper blir alltmer heterogena och temporära.

Allmänningen som samhällsinstitution kan ses som ett vittnesbörd om att en kumulativ och positiv samhällsvetenskap visst är möjlig. Ostroms forskargärning kännetecknas av att ständigt pröva och revidera teorier mot empiriska data, samt en ambition att angripa ett och samma problemkomplex genom en rad olika metoder. Under årens lopp har hon analyserat det kollektiva handlandets problem genom fallstudier, teoretiska modeller, simulationer, och experiment, men hon har också varit förmögen att införliva denna mångskiftande evidens inom ett samlat teoretiskt ramverk. Detta är många gånger en lång och omständlig process med osäkert utfall, men tycks också vara en av få vägar till en samhällsvetenskap som kan göra berättigade anspråk på samhällsnytta. Tack vare Ostroms forskning vet vi helt enkelt *mera* om samhället i allmänhet och förutsättningarna för naturresursförvaltning i synnerhet, och det är svårt att tänka sig att denna kunskapsackumulering hade kunnat ske på något annat sätt. Det ska dock noteras att *Allmänningen som samhällsinstitution* är produkten av ett långsiktigt arbete som Ostrom påbörjade redan under 1960-talet, och frågan är om dagens forskningsklimat ger utrymme för lika banbrytande forskning.

→

Andreas Duit

Referenser

- HARDIN, GARRETT (1968) »The Tragedy of the Commons», *Science* 162: 3859, s. 1243–1248.
 OSTROM, ELINOR (1998) »A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action», *American Political Science Review* 92: 1, s. 1–22.
 OSTROM, ELINOR (2005) *Understanding Institutional Diversity*, Princeton: Princeton University Press.
 OSTROM, ELINOR (2009) *Allmänningen som samhällsinstitution*, Lund: Arkiv Förlag.